

+ Епископ Атанасије ЈЕВТИЋ

О херцегу Сћефану Косачи (1435-1466) и његовом шестнаестоменију

Стара српска властелинска и владарска породица Косача пореклом је из истоименог села у близини Горажда (према Фочи-Србињу), где су у почетку били њихови породични поседи, а онда се њихова област проширила на целу данашњу Херцеговину.¹

Из те породице је познати српски војвода Влатко Хранић-Вуковић (1389-90. г.), који је као восковођа на челу војске краља Твртка учествовао у Косовском боју. У његовој војсци је био и велможа Влаћ Белић, који се вратио с тешким раанама у Влаховиће код Љубиња, у Херцеговини, и тамо је у цркви погребен, у гробу у храму, где и до данас стоји уклесан у камену плочу над гробом његов запис из времена 1389. г.

Влатко је имао три сина: Сандаља, Вукца и Вука. Влатка је наследио Сандаљ Хранић, велики војвода босански и војвода хумски, који је имао дворе на Кључу код Цернице, близу Гацка, и био је ожењен Јеленом Балшић, ћерком кнеза Лазара (претходно удатом за Ђурђа Балшића у Зети).² Сандаљева земља захватала је

1 Од рода Косача до данас, колико знамо, има само један мушки изданак - то је јеромонах Мирон Косаћ, из Херцег Новог, професор у Призренској Богословији (сада у Нишу). Хрвати су, како то већ уобичајено раде да се “ките туђим перјем”, од овог рата 1992-95. г. почели да својатају Косаче као своје, па су у Мостару подигли “Хрватски дом Стјепан Вукчић Косача”! “Храбар народ”, како је већ рекао Јован Дучић, али у томе “да се ничега не стиди”.

2 Наводимо један запис из 1440. г.: Ове је године повереник госпође Јелене (Лазареве-Балшић), удовице великог босанског војводе Сандаља Хранића, которски властелин Лука Паутино, заступник и повереник српског живља у Котору, потврдио пред судијама и провидуром у Котору, да је примио Јеленине драгоцености у поклад: украсне појасе, хаљине, пехаре, послужавнике, ибрике итд., од сребра и злата, и скупоцене тканине, а у присуству словенског канцелара Стефана Калођурђевића и латинског Ђовани де Луксија. (Јиречек, *Сјоменици српски*, бр. 86; Ковијанић, 193-6). На Сандаљевом и затим херцеговом двору (у Кључу, Благају, Новом и др.) уз Јелену Сандаљевицу /=Лазаревић=Балшић/ (ваљда до њене смрти 1442. г.), живела је и њена сестра Оливера (вероватно по смрти брата им деспота Стефана, †1427), коју су називала Деспина, и која је ишла у Дубровник у мисији (обично због извршења побожних намера своје сестре). Почетком 1441. г. она је из Дубровника упутила посланике деспоту Ђурђу у Зету, који је тада, изгубивши привремено Деспотовину, ту боравио, јер му је Зета била остала у поседу. Херцег Стефан Вукчић је такође потврдио Дубровчанима да је примио свој део оставштине Сандаљеве, повељом “у Новом у Драчевици” 18. септ. 1438, а потом и повељом од 1. априла 1443. г. у Кључу: да су он и жена му Јелена и син му Владислав примили наслеђе по тестаменту Јелене жене Сандаљеве: “оно што нам опоручи и остави иза себе на самрти госпођа Јелена и уписа с добром свешћу својом напокону ријеч у тестаменту каконо је по закону свјетовно и с њеним печатом писан од руке њеног духов-

од ушћа Неретве и Неретвљанске Крајине па све до преко Дрине и Лима. Градови и територије су му били: Нови (=Херцег Нови у Драчевици), Рисан, Оногошт (=Никшић), град Будош (према Острогу), Самобор код Горажда, Ђурђевац на левој обали Дрине (код Устипраче), Косман између Фоче и ушћа Сутјеске, Соко на стецишту Пиве и Таре, Соко на Дрини код Чајничка, Кључ код Цернице (Гацко), Дробњац, Пљевља, као и Манастир Милешево са Пријепољем. Ту је спадала сва област Хума - од града Сокола у Конавлима и Клобука и Мичевца код Требиња, па до Видоша (=Столац) у Дубравама и Благаја (на извору Буне), Невесиња (град Вјенацац) и Коњица, затим и доња Неретва, Љубушки, Неретвљанска Крајина и област до близу Омиша (град Чачвина на левој обали Цетине).

По смрти Сандаљевој (15. марта 1435. г.) наследи га син млађег му брата Вукца - Стефан Вукчић (рођен 1404. г., мајка му се звала Катарина +1456. г.), велики војвода босански и херцег Светога Саве, и по њему ће се Хумска земља назвати Херцеговина. Помиње се први пут 1419. г., кад са оцем и стричевима издаје повеље о продаји Конавала Дубровнику, јер га је тада стриц Сандаљ већ одредио за свог наследника, пошто сам није имао деце. Стефан се оженио 1424. г. Јеленом, ћерком Балше III Балшића, сина Јелене Лазареве (дакле унука Јеленина), и наследио је Сандаља 1435. године.

Он је, као и стриц му Сандаљ, признао власт турског султана Мурата II (1421-44; 1446-51), а и са Дубровником је наставио мирну политику свога стрица, па је молио Дубровчане да посредују код угарског краља Сигмунда, с обећањем да ће му бити вазал. Угри то одбију и управу Хума повере кнезу Матку Таловцу, кога су они поставили за "бана славонског", и тражили су да Дубровчани том кнезу, а не Стефану, плаћају познати Хумски доходак, који је иначе припадао српским владарима.³ Стефан тада добије помоћ турске војске и потуче побуњене Хумљане, властелу Ђурђевиће и Радивојевиће. Око 10. октобра 1435. г. Стефан је потврдио Дубровнику повластице под градом Вјенаццем на Невесињу (чије рушевине и данас постоје).⁴ Дубровчани су, са Стефановим војводом Санком, који је држао

ника Никандра старца Јерусалимскога" (ССП II, 57-58), као и 3. јула 1443. г. на Доброј Води: да је примио "две свите" од исте Јелене "преко руку госпође Деспине" (тј. Оливере, Јеленине сестре, ССП II, 59).

3 Једним каснијим писмом, од 5. јула 1450. г. у Новом, Стефан потврђује Дубровнику да је примио «петсто перпера динара дубровачких од дохотка Конавоскога, којем дохотку је рок месец август 3. дан о Степанудне, и да сам плаћен за сва времена минула и за ово годиште које свршава од Рођења Христова 1450, 3. дан месеца августа». (ССП II, 65).

4 Стефан Вукчић Косача, као наследник Сандаља Хранића, повељом од 10. октобра 1435.г. "на Невесињу, под градом Вјенаццем", потврђује Дубровнику што им је раније дао Сандаљ и отац му Вукац (брат Сандаљев) Конавле и Витаљину, која потврда почиње: "У име Оца и Сина и Светога Духа. Ми господин велики војвода русага босанскога и остало, Стјепан, син и наследник многопчтенотога помена родитеља ми, славнога господина кнеза Вукца Хранића и стрица ми славнога великог војводе русага босанског господина Сандаља, и почтенотога помена господина кнеза Вука... Тада дођоше у славни двор господства ми у Соколу племенити људи славнога и богољубивога града Дубровника и ти речени поклисари од нас искаху и многоумилно просише... да бисмо им и ми, по обичају речене господе наших родитеља, и њима потврдили и установили крепко прве наше слобштине и законе и заповести и записања... И имавши савет и цео договор с ближњима и с

невесињски крај, ишли Радославу Павловићу ради мирења, али узалуд. Стефан је од Радослава Павловића заузео Требиње, и жупу Врм и Бањане. Стефан је тражио сада да се користи трговином, и да се ослободи привредне зависности од Дубровника. Стефан постави своје нове царине у Требињу (Мичевац), на Сутјесци (Тјентиште) и код Подринца. Напетост са Дубровником је некако престала, али је бивало даљих немира између њих. Била су то немаирна и нестабилна времена.

Стефан је, иначе, био православни црквен човек, а његов духовник и скоро стални проверљиви пратилац био му је милешевски епископ Давид. То се види и по грађењу православних храмова, како што је, нпр., његова задужбина црква Светог Георгија у Сопотници код Горажда, где и данас стоји натпис на каменој плочи изнад улаза: “У лето 6954 (1454) ја раб Христу Богу господин Херцег Стефан подигох храм Светога Великомученика Христова Георгија, молите се њему да се помоли за мене грешног Владици мојему Христу”.⁵ Стефан је подизао и друге цркве, као цркву Светог Луке у Смоковцу у Боки, цркву Светог Срђа и Вакха на Подима изнад Херцег-Новог, и изгледа, најстарији део храма манастира Добрићева, као и храм у засеоку Заграђе испод престолног му града Сокола (код Шћепан-Поља), који је наменио за свој починак.⁶ Кад му је дошла понуда из Рима да са папом успостави односе, он је то најпре одбио, а онда је сам затражио те односе, с пролећа 1439. г., јављајући преко посланика папи Евгенију IV (који је тада држао скуп у Ферари и Фиренци са православнима из Византије), да, наводно, жели примити унију, тражећи да му се пошаље бискуп да то оствари. Папа прими ту молбу и 15. септембра 1439. писмом из Фиренце одреди хварског бискупа Тому за посланика у Угарску, Хрватску и Хум. Не зна се шта је то омело, али је ствар са унијом пропала, вероватно зато што је Стефан само политички тактизирао, док је у својој православној вери био постојан. Једно време Стефан је био вазал напуљског краља Алфонса Арагонског, чији су бродови почетком 1445. г. стигли у Нови.

изабранима властеле господства ми створи милост господство ми... потврдисмо им и установисмо све и сваке повеље и записање... и потврдих и установих: жупу Конавли и град Сокол и Витаљину и Цавтат и Обод и све што Конавлима пристоји све са свим у векове векова, њима и њиховом потомству за баштину и за племенито, као што је њихово и пре било, како се именује у запису који кнез и властела и сва Општина дубровачка имајуротисмо се и заклесмо, најпре кнез Гргур Вукосалић, и кнез Вукашин Дукојевић, и кнез Влатко Обрадовић, кнез Стјепко Дукојевић, кнез Радосав Стјепковић, кнез Обрад Хлапомирић, кнез Иван Вуковић, кнез Сладоје Вуковић, кнез Вук Десисалић, кнез Драгић Грданац, кнез Мркша Дукојевић, кнез Јурај Радивојевић. Ротисмо се и заклесмо се на светом јеванђељу божијем и на часном и животоворном крсту господњем реченом кнезу, властели и свој општини владајућег града Дубровника и њиховом наслеђу, у господа Бога Сведржитеља и у Пречисту Богородицу и у 4 јеванђелиста и у 12 светих врховних апостола, и у 318 светих отаца који су у Никеји, и у 70 изабраних божијих, и у све свете који су од века Богу угодили... (и, ако се ово њрекриши)... да смо проклети... као да смо се одрекли Бога... и вере коју верујемо. И ово се писа и сврши лета рођења Христова 1435. године, месеца октобра 10. дан, на Невесињу под градом Вјенаццем, а уписа дијак Влатко...” (ССП I 2, 35-41).

⁵ *Стиари српски зайиси и најйиси*, I, 94, бр. 308; IV, 27, бр. 6136, где је исправљена година на 1446.

⁶ *Историја српског народа*, књ.2, 347-8, СКЗ, Београд 1982 (В. Ј. Ђурић).

Године 1448. Стефан се и јавно прогласи за самосталног “Херцега од Светога Саве”, чиме се очигледно везивао за традицију и наслеђе Немањића, јер је у свом поседу држао манастир Милешеву, где је био гроб св. Саве., а и зато што је Растко Немањић владао Хумском земљом.⁷ За херцегом Стефаном је била Јелена, кћи Балше III Балшића, који је, будући без мушке деце, своју Зету оставио ујаку деспоту Стефана, а овај Ђурђу Бранковићу. Кад је Ђурђева деспотовина 1439. г. пропала (мада му је тада остала Зета), херцег изјави своја права на Зету. На Балшића Зету гледали су и моћна властела Ђурашевића-Црнојевића, утицајни и у време Немањића. Септембра 1441. г. херцег Стефан заузме Горњу Зету, током 1442. г. приђу му Доња Зета и Бар, али остали градови не хтедоше. Но, херцег се ускоро сам повукао из Зете, а Зетом све више овладавају Млеци, којима се ускоро предају на западу Херцеговине и Пољица и Омиш.

У јесен 1443. г. крене крсташки рат угарског и пољског краља и деспота Ђурђа против Турске, и Сегединским миром у пролеће 1444. буде васпостављена Ђурђева Деспотовина, којој се поврати опет и Горња Зета. Херцег се измири са Ђурђем и врати му све узето (с пролећа 1445. г.), а затим су ступили и у родбинске везе. Потом је херцег склопио мир и са Млечима, одрекао се Бара и Омиша, повраћене су му куће у Котору и Задру, а обећана му је кућа и у Млечима. Следећих година, 1451-54, херцег је ратовао са Дубровником, али се потом измирио са њим, о чему је доказ и његов тестамент. Херцег Стефан Косача је умро 22. маја 1466. године.

Херцегов тестамент од 21. маја 1466. године диктиран је милешевском митрополиту Давиду, уз присуство Радина госта и коморника Прибисава Вукотића, а отворен је и извршен 20. децембра 1467 (ССПП II, 87-92).

“Тестамент великославнога господина херцега Стјепана Косаче, који говори овако:

У име великога Саваота, големога господа Бога нашега, а рећи ћу: почетком Оца, испуњењем Сина, савршењем присветаго Духа. О Приславна Тројице, слава теби.⁸ Бог дај господину Херцегу Стјепану свако добро почело почињати и свршавати у добар час, на здравље и на весеље и на душевно спасење. И ово нека се зна: тако говори господин херцег Стјепан, јер 20. маја месеца у уторник, лета господњег 1466. у нашем граду Новом на мору,⁹ учиних овај тестамент о нашој тековини и

⁷ С. Ђирковић, *Херцеџ Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, стр. 106-108.

⁸ Цела ова реченица је уобичајени увод у тадашњим повељама, као напр. у Дубровачкој од 28. фебруара 1445. г., кад обећавају Војводи Стефану да неће примати Требињце и друге Србе (добеглице) у Конавле. Дубровчани својим писмом, после уводне формуле “У име Великога Бога... и Свете Тројице”, дакле слично почетку херцеговог тестаamenta, обећавају Стефану, кад су им дошли његови поклисари “старац Радин и властела кнез Вукашин Санковић и кнез Вукман Југовић и с њима Радивој дијак”, следеће: “да установисмо да од данашњег дана унапред нећемо примити ни држати ниједнога Требињанина који год би дошао у Конавле, (и) испратити свакога из Конавла као Врсињанина и Драчевчанина” (ССПП 2,60-62).- Ово значи да су извесни Срби, херцегови људи: Требињци, Зупчани, људи из Драчевице, прелазили и настањивали се (или се склавали, бежали од Херцега) на терен Конавала, чиме је опадао број поданика, радника, слугу, житеља Херцегове земље. Ово још значи: да је у Конавлима тада растао број српског, православног живља.

⁹ Ниже ће у тексту стајати: “на Новом у Драчевици”.

имању што нам је Бог дао. Најпре за моју душицу, на славу и службу Божију, 10 тисућа златних дуката; потом сину ми кнезу Влатку 30 тисућа златних дуката, потом сину ми кнезу Стјепану 30 тисућа златних дуката; потом госпођи Цицили(ји) тисућу златних дуката ... (и даље набраја остало, шито њој даје)... И јоште сину ми Стјепану мошти моје и иконе,¹⁰ које су при мени ношене, оковане златом и сребром и бисером начињене. Уз то круну бисерну Стјепану... (и даље набраја остало, шито му даје). Остала комора сва изам, како се и што другоме више (=најред) пише да се раздели тројници мојих синова што се нађе... (набраја), сва тековина моја од велика до мала, то све мојим трима синовима: Владисаву, Влатку и Стјепану, тако једноме, тако и другоме, тако и трећем, све на троје. И то све више (=најред) писано именовано благо моје и имање моје поставих у кући мојој у Дубровнику, на наду Божију и наших добрих и срдачних старих и нових пријатеља Кнеза и властеле и све општине властеле дубровачке. И тако да је на вољу мени за мене, ни синова ми, ни с једним човеком у општину, него да је моје имање све више писано и именовано на моју вољу. Ако се догоди моје премештање (=пресељење) од овога света, пре мојих синова више речених, да имају и да буде мојим синовима више именованим, како се и шта коме од њих садржи у овом тестаменту. И за то изабрах моје срдачне пријатеље, с мојом пуном вољом: кнеза Шишмунду Жуњевића, и кнеза Бартола Гочетића, и кнеза Андрушка Соркочевећа да буду њих тројица више речени, у подобно време, на пуну моју реч и мој тестамент испунити и наместити (=остварити) и разделити по достојању како се у овом тестаменту садржи: нарочито најпре за душу моју. И у то све више писано и именовано веровах и поуздах (се), у тројицу од слугу и укућана мојих поверљивих (тј. “дворске свийе”), од редовника мојих: господина госта Радина, и господина митрополита Давида, и кнеза Прибисава Вукотића, јер су њих три кућани моји, овоме свему више писаноме сведоци. И да они једини буду за све вишечерено једна страна, а друга с оном властелом и с кнезом Шишмундом Жуњевићем и с кнезом Бартолом Живановићем Гочетићем и с кнезом Андрушком Соркочевићем - да распореде и разделе по достојању како сам ја све одлучио и уписао. И за веће постојанство и веровање запечатих мојим веродостојним законитим печатом великим, да то не може и неће на мање доћи ни за једног човека освећеног (?) ни за вољу ниједног од синова мојих. И заклињем и молим добре и срдачне пријатеље моје кнеза и властелу и сву општину властеле дубровачке. И још заклињем Богом вишњим и свим светима од века до века Богу угодившим, да не буде вама на мање доћи ово моје вишечерено и именовано, јер то учиних будући у пути веома болестан, а у памети мојој потпуно крепак и памећу мојом слободан. И тако ја Стјепан говорим: ако умре Влатко пре Стјепана, део Влатков и Степанов Стјепану, а ако умре прво Стјепан, дио Стјепанов Влатку, и препоручујем Стјепана Влатку с његовим делом, и моју задужбину - Бог ти и душа!”

10 Јасан доказ да херцег Стефан није био “богумил”, него православни човек. Надаље помиње и све свете и Богородицу. Он је само допуштао “богумиле” у својој области, и није их прогањао, па је зато имао и њихове преставнике на двору (као “укућане”, мада није јасно у ком тачно својству).

“+ И на 1466. лето, на 21. маја месеца, ја Андрија, син Франка Соркочевића, јесам сведок на ово одгоре писано”...

- Следе даље изјаве и потписи још два сведока Дубровчанина, Манолдо Виганти и Тадиоко, син Мароја Наљешковића.

- Даље следи провера Тестаментa, 29. маја 1466.г., пред кнезом дубровачким, у присуству сведока, где на питање кнеза ко је писао Тестамент, стоји: “Писао га је почтени муж господин митрополит Давид, а заповеђу господина херцега Стјепана, а пред његовим сином”...

Даље следи отварање тестаментa, 1 јуна 1466.г., пред кнезом и Малим већем, у Дубровнику, где је “почтени муж Давид Митрополит милешевски призван... и замољен као редовник Божији да каже истину шта зна о Тестаменту господина херцега Стјепана вишереченога, а он рече да је он исти сам митрополит својом властитом руком писао је речени тестамент, заповешћу више именованог херцега Стјепана, који господин херцег тада беше здраве памети и цела разума, који Тестамент, будући написан, речени господин Херцег нареди да се прочити сав пред њим, и будући прочитан, призва у сведоцбу и засведочи реченим господином Митрополитом и господином гостом Радином и кнезом Прибисавом Вукотићем, својим слугама, и још (тројицом) од грађана Дубровчана”...(и ѿнавља им имена и даље се ѿрејричава осћало, већ речено)...

“И на 9. дан месеца децембра 1466. лета Рођења Христова, у Дубровнику, у палати дубровачкој”, пред кнезом дубровачким и другима, у присуству преставника војводе Владисава - “кнеза Манојла Ка(н)такузина и војводе Радича Паскачића” - и других од стране херцега Влатка и брата му кнеза Стјепана, и у присуству госта Радиана и митрополита Давида и витеза кнеза Прибисава Вукотића, “по хтењу свих трију братенаца (=браће) вишеречених”, отворен је тестамент херцегов и реализован, али делимично. Остваривање Стефановог тестаментa ишло је споро, јер су Угри спречавали Дубровчане да издају херцегов новац и драгоцености његовим синовима. Ипак, мало касније, војвода Владислав, херцег Влатко и кнез Степан потврђују пријем очевог наслеђа (1469-70. г.),¹¹ док прва ставка тестаментa херцега Стефана неће бити остварена од стране Дубровника, како ћемо даље видети.

Текст се завршава: “Писа Маринко, ѿмени ѿа Боже”. (ССП, 2, 87-92).

Нажалост, Дубровчани нису у свему остварили тестамент херцега Стефана Косаче, и тиме се, уз остало, показало да Дубровник није увек био од речи, а посебно да је био једнострано, ултра римокатолички настројен. И када је примао православне за своје “грађане”, бивало је то углавном ради њиховог новца, или блага, драгоцености, које су ови ту остављали на поклад. Наиме, новац херцегов, 10. 000 дуката, Тестаментом предат и назначен “за душу његову”, тј. да се даје црквама и манастирима да се моле за душу благочастивог херцега - који се, као човек и православни хришћанин, осећао грешан и недостојан пред Богом - дат је, по препоруци римског папе, угарском краљу Матији Корвину да га употреби за

¹¹ *Историја српског народа*, књ. 2, 400-1 (С. Ђирковић).

“крсташку” борбу против Турака.

Ево шта о томе пише др Грегор Чремошник: “Херцег Стјепан бијаше у своје тестаменту намијенио “за моју душицу на славу и службу Божију 10 тисућа златних дуката”, али није ништа поближе одредио на какав начин треба овај новац да се утроши. Са тим су новцем Дубровчани као извршиоци тестаента и чувара херцеговог блага поступили крајње нелојално. Без споразума са наследницима херцеговим, Владиславом и Влатком, они стављају ову за ондашње прилике огромну задужбину на расположење папи, а папа им 10. фебруара 1467. нареди да је исплате угарском краљу Матији Корвину као првоборцу Кршћанства против Турака.¹² Дуго времена су Дубровчани крили свој поступак, мада се о њему сигурно више или мање знало и говорило. Влатков и Владислављев оправдани бијес није тешко себи претпоставити”¹³

Ето, толики је, за сада, мој мали допринос спомену великог Херцега од Светога Саве, Стефана Вукчића Косаче. Хвала вам на стрпљењу.

Литература:

- 1) ССПП - Љ. Стојановић, Старе Српске Повеље и Писма, књига I: Дубровник и суседи његови, СКА, Београд - Сремски Карловци, 1934.
- 2) Љ. Стојановић, Стари Српски Записи и Натпис, 1-6, Београд 1902- 1926.
- 3) Љ. Стојановић, Стјепан Вукчић Косача, Глас СКА, XXIII, Бгд.1891.
- 4) Историја Српског Народа, књ.2, СКЗ, Београд 1982.
- 5) Др Грегор Чремошник, Босанске и хумске повеље средњег вијека. III Хумске повеље и писма. Ц. Канцеларије Косача, “Гласник Земалској Музеја у Сарајеву”, нова серија, Сарајево 1952.
- 6) С. Ђирковић, Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба, Београд 1964.
- 7) З. Кајмаковић, Дрина у доба Косача, “Наше старине”, 14-15 (1981), 147-154.

+Bishop Atanasije Jevtić

HERZOG STEFAN KOSAČA AND HIS TESTAMENT Summary

The author deals briefly with important events in the life of mighty Herzog of Saint Sava, Stefan Vukčić Kosača, presenting his last will and its content. Herzog's testament was written by the orthodox metropolitan David of monastery Mileševa, who declared before Dubrovnik authorities that Herzog himself dictated his will. His sons were main heirs. Dubrovnik never fulfilled its part of an obligation made to Herzog, using his money, devoted to spiritual salvation, for the Hungarian crusade against Turks.

¹² Трухелка, *Турско словјенски споменици*, стр. 169.

¹³ *Босанске и хумске повеље средњеј вијека*. III Хумске повеље и писма. Ц. Канцеларије Косача, «Гласник Зем. Музеја у Сарајеву», нова серија, Сарајево 1952, стр. 319.

Црква у Заїраћу, ноћни снимак, фото Живоша Ђирић